

פיקוח על הרשתות החברתיות בישראל - כיצד?

תמיר הימן, דודי סימן-טוב, עמוס הרביץ | 4 בינואר, 2023 | גיליון 1679

למרות שהרשתות החברתיות הן בעלות ערך לחופש הביטוי ולקשר בין אנשים, גלומים בהן גם היבטים שליליים, שעלולים להגביר ניכור וקיטוב בחברה ואף לאיים על הביטחון והחוסן הלאומי. בוטים וטרולים מקצועיים, מעמיקים שסעים חברתיים קיימים ומחלישים את החוסן של החברה הישראלית. המחשה אקטואלית לכך היא המערכה התודעתית המסונכרנת ברשת, המתנהלת במסגרת המלחמה באוקראינה. ובישראל, עם זאת, לא ניכרת התמודדות מספקת עם תופעה זו. מכאן השאלה, מדוע ניסיונות בעבר לא הפכו לתוכנית אפקטיבית לטיפול בבעיה? מאמר זה מנתח ניסיון שבוצע לאחרונה על ידי הוועדה המייעצת לשר התקשורת הקודם, לגבש תכנית להגבלת השיח ברשתות החברתיות ולפקח עליו, במטרה להשפיע על הממשלה הנכנסת לפעול על מנת להסדיר את המתרחש בהן.

בשנים האחרונות פעלו בניסיון להגביל את השיח הפרוע ברשתות החברתיות בישראל מספר ועדות: ועדת בייניש (2017), שבחנה את סוגיית תעמולת הבחירות בעידן הנוכחי; ועדת נהון (2019), שבחנה סוגיות של אתיקה ורגולציה אתיות בהקשרי הבינה המלאכותית; וועדת ארבל (2021), שבחנה אמצעים להגנה מפני פרסומים פוגעניים ברשת. חלק מההמלצות בוצע, דוגמת הקמתו של מוקד 105 - "מטה לאומי להגנת הילדים ברשת", אך מרביתן לא בוצע עקב קושי גלובלי להשית רגולציה על חברות המדיה החברתית וכן כתוצאה מאילוצים שמקורם במערכת הפוליטית והממשלתית בישראל.

באחרונה, התפרסם דו"ח של הוועדה המייעצת למשרד התקשורת, בראשות מנכ"לית משרד התקשורת ובהשתתפות אישי ציבור ומומחים מהאקדמיה, לגבי בחינת הסדרתן של פלטפורמות תוכן דיגיטליות. הוועדה קמה מתוך הבנה כי הרשתות החברתיות מנוצלות לרעה וכי נדרש לאתר דרכי התמודדות מדינתית עם התופעה, בדומה למתרחש במדינות רבות בעולם. במקביל, פועלת בשנה האחרונה ועדה בין-משרדית בראשות מנכ"ל משרד המשפטים ("ועדת דווידי"), שמטרתה להתאים את המשפט הישראלי לאתגרי החדשנות והאצת הטכנולוגיה, כפי שהיא באה לידי ביטוי ברשתות החברתיות.

המלצות הוועדה לאסדרה פלטפורמות תוכן דיגיטליות

העיקרון המרכזי והחשוב ביותר הוא להטיל אחריות על הפלטפורמות הדיגיטליות לגבי מגוון תכנים: החל בתכנים בלתי חוקיים, דוגמת הסתה לאלימות, ועד לתכנים פוגעניים, שעד כה לא זכו להתייחסות, דוגמת הפצת פייק ניוז.

המלצות לחקיקה:

- הטלת אחריות משפטית על הרשתות החברתיות, המחייבת אותן להקים נציגויות בישראל שיהוו כתובת לבתי המשפט בישראל להוציא נגדן צווים, וכן לחייבן לפעול באופן אקטיבי למניעת הפצה של תכנים פוגעניים המדרבנים לאלימות ועוברים על החוק למניעת הסתה. מדובר בתיקון קריטי, שמפתיעה העובדה שלא מוסד עד כה. הייתכן שמי שמספק שירות לאזרחי ישראל יהיה נעדר כתובת, ולפיכך נעדר אחריות?
- הגברת השקיפות מצד הפלטפורמות החברתיות, וזאת לאור הפער במידע הקיים ברשות המדינה והציבור לעומת המידע המצוי ברשות הפלטפורמות. הרשתות החברתיות מחזיקות בכל המידע ולצד זאת ביכולת הטכנולוגית להשתלט עליו, לנטר מידע לא אותנטי ולאפשר הסרה מהירה של תכנים פוגעניים ושקריים. אלא שהפלטפורמות נעדרות אינטרס – גם אם הן גורסות אחרת – לטפל בבעיה זו. ככל שהתעבורה ברשתות גבוהה, כן עולה היכולת של הפלטפורמה למכור את משתמשי התוכן למפרסמים. רתימת הפלטפורמות לפעולה על ידי שיקוף המידע שברשותן אמור להיות אפקטיבי ביותר, שכן אז תרוסן האפשרות להפיץ תוכן בלתי הולם.
- סיווג תכנים הנדרשים להסרה על פי השפעותיהם השליליות. המלצה זו מרחיבה את מנעד התכנים שבהם יידרשו הפלטפורמות לטפל (מעבר לתכנים בלתי-חוקיים), ביניהם תכנים פוגעניים, עקב השפעותיהם השליליות על השיח הציבורי. המלצה זו היא המורכבת ביותר ליישום, שכן היא מטילה אחריות לתוכן המופץ על הפלטפורמות. טכנולוגית, יישום ההמלצה אפשרי ואף עומד להיעשות פשוט ביותר עם כניסת כלי AI מתקדמים לשימוש נרחב. ברם, נדרשת עבודת המשך לקביעת כללי הסיווג. מדובר במערכת שיקולים מורכבת המגבילה את חופש הביטוי על מנת להגן על ביטחון הפרט והמדינה. ראוי שהדיון בהקשר זה יהיה פומבי וייקחו בו חלק מומחים מתחומי החוק, האתיקה והתקשורת.

המלצות להתארגנות:

- הוועדה ממליצה לכוון מערך רגולטורי למיסוד הקשר בין חברות המדיה למדינה. תפקידי המערך המוצע יכלול פיקוח ואכיפה, מיפוי הסיכונים הנובעים מפעילות הפלטפורמות בישראל, וכן גוף מחקר וידע בתחום הרגולציה של המרחב המקוון. המערך יגבש המלצות לגורמי החקיקה, ישמש מוקד לפניות הציבור ובנוסף ימסד מנגנון עירעור. עוד מציעה הוועדה כי הרגולטור יכלול מועצה ציבורית שתגבש מדיניות ויפקדו בידה סמכויות החלטה בתחומי פיקוח ואכיפה.
- הוועדה ממליצה לייצר תקשורת ישירה בין הפלטפורמות החברתיות לבין גופים מוסמכים ייעודיים, המכונים "מדווחים אמינים", להסרה אפקטיבית ואמינה של תכנים פוגעניים ומסיתים. ה"מדווחים אמינים" יהיו גופי חברה אזרחית, גופי מחקר ורשויות

ציבוריות, העוסקים בניטור התכנים במרחב הדיגיטלי כחלק מפעילותם וכן יהיו מחויבים לעמוד בדרישות סף לתפקיד. המלצה זו קוראת לציבור להתגונן ולגלות ערבות הדדית.

משולש היחסים מדינה-חברה-פלטפורמות דיגיטליות

העיסוק בסוגיית ההגבלה והפיקוח על הרשתות החברתיות מחייב העמקה ביחסים שבין המדינה לחברות התוכן הדיגיטליות ולציבור. עם כניסת חברות גלובליות, שאינן כפופות לחוק המקומי, ונוכח פיתוח טכנולוגיות חדשניות, שהחקיקה המקומית לא ערוכה לקראתן, נוצרים באופן טבעי פערים שהמענה להם יכול להיות הן במישור החקיקה והרגולציה והן ביוזמה של החברה האזרחית ליצירת רסנים ולקידום תרבות דיגיטלית ומודעות לאיומים ולדרכים להתמודד עימם.

למצב הנוכחי של העדר רגולציה מספקת על הרשתות החברתיות השלכה על הביטחון הלאומי. בין היתר, המצב מאפשר התערבות של גורמים זרים עוינים בתהליכים דמוקרטיים (במערב מוכרים ניסיונות של רוסיה להתערב בתהליכים דמוקרטיים, בישראל מוכרים ניסיונות התערבות של איראן). אלה מנצלים את העדר החקיקה המגבילה את פעולתם, את חופש הביטוי ואת ההשתלבות בתוך השיח הפוליטי הפנימי לשם מהלכים חתרניים. סיכון זה עלה בסימולציה שבוצעה במכון למחקרי ביטחון לאומי ערב הבחירות האחרונות לכנסת.

עם זאת, יודגש שהתערבות זרה היא חלק מבעיית זיהום השיח הציבורי. מקור בעייתי לא פחות הוא גורמים פנימיים-מקומיים, שפעולתם ברשת, באמצעות בוטים ובינה מלאכותית, יוצרת קיטוב. הראשון להיפגע הוא הדור הצעיר, הגדל באקלים רעיל של זלזול בכבוד האדם. חברה משוסעת ומסוכסכת, המאפשרת פגיעה בזכות לפרטיות ובשמו הטוב של אדם, הינה חברה שהחוסן הלאומי שלה מתערער ונחלש.

חלק מחברות המדיה משתפות, לדבריהן, פעולה עם יוזמת המדינה להגביר רגולציה ואף מצהירות כי הן לוקחות אחריות לתכנים ברשתות ועל אודות יוזמותיהן להשקיע בשמירה על פרטיות, לספק מענה לערעור של קהל המשתמשים, להסיר תכנים שאינם אותנטיים או פוגעניים, וכן על היערכותן בתקופת בחירות. אולם, בשיח שהתנהל בין נציגי החברות לנציגי משרדי הממשלה – במסגרת "ועדת דווידי" – עולה כי פעילות זו מותנית ברצון ובאינטרס של החברות, היא נקבעת לפי "כללי הקהילה" (שאינם אחידים אף הם) ומהווה "קופסה שחורה" מבחינת הציבור והמדינה.

על ממשלת ישראל החדשה לפעול ליישום המלצות הוועדה שעסקה בחקיקה וברגולציה של חברות המדיה החדשה, וליישם חלק ניכר מההמלצות של ועדות קודמות שפעלו בנושא, תוך יישור קו עם חקיקה דומה באיחוד האירופי (דוגמת רגולציית ה-GDPR להגנת הפרטיות).

יצוין כי חלק ניכר מההמלצות אינן נופלות תחת אחריותו של משרד התקשורת לבדו. נדרש לכונן רגולטור לרשתות החברתיות. מועצה ציבורית לפיקוח על חברות המדיה הדיגיטלית תוכל להוות מענה לכך, אשר יאפשר שיתוף של ארגונים אזרחיים בפעולה להסרת תכנים פוגעניים ולהגברת מודעות לסיכונים הגלומים בעולם הדיגיטלי.

תיקון נורמות השיח ברשתות החברתיות יהיה מהלך ארוך טווח, המחייב פעולה משולבת של המדינה, חברות המדיה החדשה והציבור. ראשית יש צורך להגביר את המודעות לסיכון הקיים בשיח פרוץ וחסר עכבות ברשת. שנית, יידרש לגבש מהלכים משפטיים וציבוריים, שתכליתם לצמצם את הנזק לחברה שמקורו בשיח חסר רסן.

חשיבות רבה, מנקודת המבט של ביטחון לאומי, נודעת למניעת השפעה והתערבות זרה בשיח הפנימי, בפרט כאשר היעדר חקיקה ופיקוח מאפשרים לגורמים עוינים זרים להיטמע בשיח הפנימי וכך לנסות להחליש את החברה ולהשפיע לרעה על תהליכים דמוקרטיים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט